

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА
ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вільямсон Мюррей,
Еллан Р. Міллет

ВІЙНА, ЯКУ БУЛО НЕОБХІДНО ВИГРАТИ
Друга світова: стратегії, битви, рішення

Переклад з англійської Олександра Буценка

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2023

УДК 94:355.4(100)»1939/1945»
М987

Переклад з англійської: Олександр Буценко

М987 Мюррей Вільямсон, Міллет Еллан Р.

Війна, яку необхідно було виграти. Друга світова: стратегії, битви, рішення /
Переклад з англійської Олександра Буценка. – Київ: Дух і Літера, 2023. – 656 с.
ISBN 978-966-378-959-0

Жодна війна ХХ століття не була такою глибоко трансформаційною та руйнівною як Друга світова. Ця книга – є унікальною та потужною оперативною історією цієї війни, яка відтворює повну картину битв на землі, на морі та в повітрі.

Вільямсон Мюррей і Еллан Р. Міллет аналізують операції та тактику ведення війни як на європейському, так і на тихоокеанському театрах воєнних дій. Ми бачимо, як розроблялися та переглядалися стратегії і як бойові загони намагалися виконувати накази. Автори представляють пронизливі портрети воєначальників обох воюючих сторін, демонструючи неоднозначності, з якими вони стикалися, описуючи можливості, якими вони скористалися і ті, які пропустили. Усюди ми бачимо зв'язок між фактичними військовими операціями та їхніми політичними і моральними наслідками.

«Війна на перемогу» – це кульмінація багаторічних досліджень двох провідних американських військових істориків. Вони уникають пафосного погляду на війну, але зберігають глибоку зацікавленість щодо проблем, з якими зіткнулися союзники та які вони подолали, а також реалістичну оцінку досягнень і невдач Осі. Ця наукова розвідка є чи не найбільш повним і досконалим екскурсом в історію Другої світової – від японо-китайської війни 1937 року до капітуляції Японії в 1945 році – призначена для студентів, науковців, а також буде цікавою для широкої читацької аудиторії.

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

**Видання книги стало можливим за підтримки
Міжнародного фонду «Відродження»**

Публікація відображає позицію авторів і не обов'язково збігається
з позицією Міжнародного фонду «Відродження»

На обкладинці використана фотографія п'яти винищувачів класу Супермарін Спітфаєр МК І
19-ої ескадрильї Королівських ВПС, що базується в Даксфорді, Кембриджшир (Велика Британія).
Імперський воєнний музей, Лондон, Велика Британія.

УДК 94:355.4(100)»1939/1945»

© Copyright © 2000 by the President and Fellows of
Harvard College. Published by arrangement with

© 2023 Олександр Буценко, переклад

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2023

ISBN 978-966-378-959-0

ЗМІСТ

Передмова	11
1. Витоки катастрофи.....	16
Початкові кроки	18
Чеська криза та Мюнхен.....	23
Шлях до війни	26
Висновок.....	29
2. Революція у здійсненні військових операцій 1919–1939	31
Сухопутні збройні сили	34
Повітряні сили	44
Військово-морські сили.....	49
Висновок.....	57
3. Німецькі плани 1939–1940 рр.	59
Польська кампанія	60
Стратегічні дилеми	66
Стратегія Німеччини у Скандинавських країнах.....	71
Планування Німеччиною операцій на Заході	74
Висновок.....	77
4. Німеччина-переможниця 1940 р.	79
Напад на Захід	82
Трагедія, перепочинок, остаточний крах	91
Битва за Британію	98
Висновок.....	105
5. Середземноморський театр і Балкани, 1940–1941	108
Крах італійської зброї.....	111
Напад Британії	114
Інтервенція Німеччини на Балкани.....	117
Висновок.....	123

6. Операція «Барбаросса» 1941	126
Підготовка до війни	128
Перший етап	135
Серпнева пауза	140
Київ і Москва	144
Зимова кампанія	151
Моральні виміри	154
Висновок	156
7. Витоки війни в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, 1919–1941	158
Модернізація Японії	160
Крах азійського порядку	164
Японсько-китайська війна	171
Дії Сполучених Штатів Америки	178
Висновок	182
8. Загарбницька війна Японії, 1941–1942	183
Шлях до війни	183
Поразка на Тихому океані	189
Захоплення Філіппін	193
Відповідь Америки	201
Висновок	207
9. Війна в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, 1942–1944	208
Наступні кампанії	208
Нова Гвінея	213
Соломонові острови	220
Азіати на війні	229
Підводна війна	235
Китайсько-Бірмансько-Індійський театр воєнних дій	239
Висновок	245
10. Битва за Атлантику, 1939–1943	246
Початок війни	247
У Битву вступає розвідка	255
Похмурі місяці, січень 1942 – березень 1943	260
Битва за Атлантику в ретроспективі	269
Висновок	272

11. Вирішальний рік для Німеччини, 1942	274
Північна Африка	275
Попередні кроки на сході	284
Операція «Блау»	288
Сталінград: східний Верден.....	293
Криза, відновлення та поразка.....	301
Поразка на Середземноморському театрі	308
Висновок.....	313
12. Спільні стратегічні бомбардування, 1941–1945.....	314
Перші уроки.....	314
Прихід американців.....	319
Відповідь Люфтваффе	322
Нічна оборона Райху	328
Денні битви	331
Нормандія і нафта	334
Повітряна війна в ретроспективі	341
Висновок.....	344
13. Розгром японського військово-морського флоту, 1943–1944	345
Кампанія в центральній частині Тихого океану.....	350
Відповідь Японії.....	355
Маріанська кампанія	361
Повернення на Філіппіни.....	370
Висновок.....	379
14. Час убивати, 1943–1944.....	381
Італійська кампанія, вересень 1943 – травень 1944 року.....	382
Італійська кампанія, травень – вересень 1944 року	390
Східний фронт, літо та осінь 1943 року	393
Східний фронт, зима та весна 1944 року	399
Група армій «Північ», зима 1944 року	407
Опір.....	409
Висновок.....	414
15. Вторгнення у Францію, 1944.....	415
Супротивні сторони	415
Вторгнення.....	422

Прорив	430
Поразка на кордоні	436
Висновок.....	445
16. Завершення війни в Європі, 1944–1945.....	447
Радянські наступи влітку та восени	447
Осінні битви у Західній Європі.....	456
Битва за Виступ/Арденнська операція.....	463
Падіння Райху	470
Висновок.....	480
17. Знищення Японської імперії, 1944–1945.....	481
Китайсько-бірманський театр.....	484
Макартур і Філіппіни	487
Війна з Японією в повітрі та на морі	497
Висновок.....	502
18. Кінець війни в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, 1945	503
Іодзіма та Окінава	504
Атомна бомба	510
Капітуляція Японії	516
Висновок.....	519
19. Народи у час війни, 1937–1945.....	522
Війна за ресурси	522
Забезпечення харчуванням на війні	524
Воєнна індустріалізація.....	528
Праця під час війни	536
Жінки на війні.....	545
20. Наслідки війни.....	550
Повоєнна Європа	554
Нацистські воєнні злочинці	561
Повоєнна Азія	564
Японські воєнні злочинці	567
Висновок.....	569

Епілог: озираючись назад.....	571
Додаток 1. ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ	573
Сухопутні війська.....	574
Повітряні війська	575
Військово-морські сили.....	576
Сили спеціального призначення	576
Додаток 2. ВЕДЕННЯ ВІЙНИ.....	578
Політика.....	578
Стратегія.....	578
Стратегічне та оперативне планування	579
Операції	580
Тактика.....	585
Логістика.....	586
Додаток 3. ОЗБРОЄННЯ.....	589
Озброєння сухопутних військ.....	590
Авіаційне озброєння.....	597
Морське озброєння.....	601
Додаток 4. ВИВЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	606
Рекомендована література	615
Подяки	632
Показчик	636

Передмова

Друга світова війна була найкривавішим змаганням у сучасній історії. До винищення військових, як під час Першої світової, додалася така відверта жорстокість проти цивільного населення, якої Європа не знала з часів Тридцятилітньої війни, за триста років до того. Криваві жахи на Східному фронті перевищили найстрашніші битви Першої світової. Часом здавалося, що смертельна сутичка між німецьким Вермахтом і Червоною армією триватиме вічно. Від Курської битви в липні 1943 року до Кримської операції на початку травня 1944-го воєнні дії, в яких брали участь сотні тисяч солдатів, не вщухали ні на день. Згодом, після паузи в приблизно півтора місяці, Радянська армія наприкінці червня 1944 року атакувала німецьке військо, і жорстока боротьба на сході точилася безупинно аж до краху гітлерівського режиму. Після 6 червня 1944 року така сама війна вирувала на Західному фронті. Висадка морського десанту англо-американських збройних сил на узбережжя Нормандії в День «Д» поклала початок військовим операціям у Північній Європі, які тривали до травня 1945 року.

І у великих, і в малих країнах жорстокості війни додавали такі споконвіку притаманні їй ознаки, як расистська ідеологія, замішана на націоналізмі, прагнення до слави, жадібність, страх і мстивість. Ідеологічний світогляд (*Weltanschauung*) нацистської Німеччини спирався на віру в «біологічну» світову революцію, ідею якої Адольф Гітлер плекав із похмурою одержимістю від початку 1920-х років до свого самогубства в берлінському бункері (*Führerbunker*) на початку травня 1945 року. Метою нацистів було винищення євреїв та інших «нижчих» рас, поневолення поляків, росіян та решти слов'янських народів і повернення арійській расі – тобто німцям – належного їм місця правителів світу. До кінця війни німецькі нацисти вбили або замордували до смерті примусовою працею не менше 12 мільйонів не німців – цивільного населення та в'язнів.

Хоча в Азії японці не настільки послідовно сприйняли ідею расової вищості, як нацисти, їхній ксенофобський націоналізм разом із мріями про імперію та глибокою стурбованістю через панування на більшій території континенту західної колоніальної влади призвів до численних злочинів. Нападом на Китай влітку 1937 року японці вступили у війну, позначену таким рівнем вбивств, насильств і спустошення, яких не було від часів монгольських завоювань на початку XIII століття. Японці додали нового виміру масовому винищенню, коли застосували бактеріологічну зброю й отруйний газ і проти військових, і проти цивільного китайського населення¹.

¹ Коли саме почалась Друга світова війна, є питанням інтерпретації. Західні європейці та американці схильні ігнорувати вторгнення Японії в Китай і визначати початок війни від вторгнення Німеччини в Польщу 1 вересня 1939 року. Для австрійців, чехів, словаків війна також почалася двома роками раніше, коли Третій Райх використав військову силу, щоб загарбати суверенні держави в Центральній Європі, що їх кинули напризволяще західноєвропейські демократії. – Тут і далі прим. авторів, якщо не зазначено інше.

На безпрецедентну агресію з боку країн Осі держави, що сповідували інші ідеології, зокрема радянського комунізму та ліберально-капіталістичної демократії, відповіли не менш жорстоко. На момент завершення війни кількість загиблих цивільних унаслідок дій обох сторін перевищила бойові втрати у співвідношенні два до одного. Ідеологічний і моральний імператив Заходу покарати німців за їхні численні злочини досяг кульмінації у спільних стратегічних бомбардуваннях, які здійснювали Королівські повітряні сили Великої Британії та Повітряні сили армії США. Чотири роки нищівних повітряних нальотів та наступне просування з боями на суходолі сплюндрували практично всі великі міста в Центральній Європі, за винятком Праги та Відня. Дрезден, Гамбург, Варшава, Берлін, Кельн та інші лежали в руїнах. Почуття расової помсти могло вплинути на рішення США скинути фугасні бомби на Токіо й атомні на Хіросіму та Нагасакі в Японії, вбивши сотні тисяч цивільних і перетворивши міста на купу каміння. Та хай би якими відразливими видаються сьогодні ці бомбові атаки для більшості громадян молодше шістдесяти років у країнах ліберальної демократії, спільне стратегічне бомбардування в Європі та бомби, скинуті на Японію, відображали не лише почуття морального переконання частини Заходу, а й упевненість у тому, що саме ці повітряні напади покладуть край війні, яка ставала дедалі жакливішою і для військових, і для цивільних.

Зрештою, нацистську Німеччину, імперську Японію та фашистську Італію не можна було подолати без битв. Сполученим Штатам Америки, Великій Британії, Радянському Союзу та їхнім союзникам доводилося бити своїх супротивників у повітрі, на суші та на морі в усіх куточках планети. Самою лише моральною справедливістю битви не виграють. Лихі справи не обов'язково несуть у собі зерна саморуйнування, коли до них вдаються – нехай це війна до перемоги чи до поразки – на полі бою. Зважаючи на оперативні й тактичні навички країн Осі, підсилені в бою запеклим націоналізмом та ідеологічною відданістю, а також контролем з боку поліцейських систем, здобути перемогу в «справедливій війні» виявилось складним завданням.

Для ведення Другої світової війни була необхідна не лише мобілізація та озброєння величезних армій. Потрібне було переміщення цих військ на значні відстані, якщо йдеться про США – через два величезні океани. А ще треба було створити військове командування у трьох сферах: у повітрі й над суходолом, над морем, на величезних територіях континентів і під водою. Німці першими використали об'єднання різних видів армій у своєму блицквірі (*Blitzkrieg*) повітряних і сухопутних військ у травні 1940 року, блискавичному наступі, що тривав кілька тижнів і поневолив країни Західної Європи на чотири роки. Але держави Антигітлерівської коаліції засвоїли та розвинули прийоми ведення повітряно-сухопутної війни, тож, зрештою, їхні збройні сили виявилися кращими. Не менш вражали десантні сили Союзників, поєднання повітряних,

сухопутних і морських частин, що змогли здійснити висадку в Африці, Італії та Франції. Десантна Тихоокеанська кампанія в повітрі, на воді та під водою пододала Японію.

Перевага в логістиці мала вирішальне значення для перемоги держав Антигітлерівської коаліції, при цьому Америка відіграла ключову роль як «арсенал демократії». Сполучені Штати не лише винесли основний тягар військово-морської кампанії в Тихому океані поряд із дедалі більшою участю в боях у Європі, їхня програма ленд-лізу стала надзвичайно важливою для здійснення військових операцій союзниками та функціонування їхньої промисловості у воєнний час. Навпаки, німці та японці, відверто заціпеніли початковими успіхами своїх збройних сил, не мобілізували власне виробництво, доки справа повернула на лихе у 1942–1943 роках. Їхні відчайдушні зусилля зрівнялися з державами Антигітлерівської коаліції спричинили блискавичні удари Союзників з повітря та моря по промислових центрах.

Хоча економічна потужність держав коаліції багато важила в досягненні ними кінцевої перемоги, підсилюючи та пришвидшуючи перебіг військових операцій у 1943–1945 роках, проте сама по собі матеріальна перевага не могла стати вирішальним чинником. Розвідувальні дані про спроможність і наміри супротивників із поглибленням протистояння набували дедалі більшої важливості для протиборчих сторін. У плані розвідданих держави коаліції вміло обійшли ворога. Вкрай помилкова оцінка можливостей Королівських повітряних сил звела до мінімуму шанси Люфтваффе досягти поставлених цілей у битві за Британію. Далі – гірше. Плануючи вторгнення до Радянського Союзу, Німеччина недооцінила здатність радянських людей вчитися на поразках. Наслідком цього стало катастрофічне загрозування під Москвою, попри низку приголомшливих перемог, здобутих раніше у ході операції «Барбаросса». До цієї невдачі додалося й рішення Гітлера оголосити війну Сполученим Штатам Америки – невиправдана стратегічна помилка, що ґрунтувалася на цілковитому незнанні економічного та військового потенціалу Америки, здатної вести війну проти двох ворогів. Під час війни держави коаліції поступово здобули перевагу над своїми супротивниками в розвідувальних діях. Завдяки інформації, отриманій після зламу німецьких і японських таємних кодів, англо-американське командування змогло обернути битви на свою користь і поширювати дезінформацію, що вводила в оману ворогів. Так само росіяни успішно використовували таємних агентів і дані радіоперехоплення.

Маючи перевагу в об'єднаних збройних силах, логістиці та розвідці, Союзники мусили, тим не менш, виконувати тяжке завдання – знищувати ворога, відвойовуючи місто за містом, острів за островом, у смертельних битвах, що виснажили однаковою мірою і переможців, і переможених. У цьому протистоянні найбільшою перевагою держав Антигітлерівської коаліції над країнами

Осі була їхня здатність ухвалювати такі стратегічні рішення, щоб цілі відповідали засобам. Спершу Союзники не відрізнялися від своїх супротивників щодо ухвалення помилкових рішень. Та, певно, шок від початкових поразок подівав як протверезний засіб, необхідний державам-союзницям для вироблення під час воєнних дій необхідного стратегічного мислення. Німці ж, навпаки, ніколи не сумнівалися у своїй вищості щодо планування – така собі самовпевненість, що виявилася фатальною.

У цій книзі ми зосередилися на воєнних операціях, здійснених військовими організаціями, які вели війну. І хоча не оминули увагою стратегічні та політичні рішення, що призвели до війни, найбільше нас цікавили питання ефективності воєнних дій. Ми намагалися пояснити бойові дії армій, морських і повітряних сил; рішення, які ухвалювали генерали та адмірали в надзвичайних ситуаціях; головні чинники, що визначили результати битв і воєнних кампаній; взаємозв'язок між битвами, розділеними сотнями та тисячами кілометрів. Іншими словами, склали історію Другої світової війни, дослідивши взаємовплив стратегій та операцій. Ми намагаємося пояснити, як ухвалювалися військові рішення і як вони впливали на результати протистояння. Звичайно, як історики, що отримали доступ до документів і свідчень обох сторін, ми змогли побачити розвиток подій так, як це не були у змозі зробити безпосередні учасники. Але в кожному випадку намагалися оцінювати рішення воєначальників і державних діячів на підставі тих знань, що їх вони напевно мали у той час, коли їм доводилося діяти.

Ми також переконані, що окремі особистості на всіх рівнях командування відіграли важливу роль. Від лейтенанта Річарда Вінтерса, який із неповною ротою солдатів захопив батарею німецьких гаубиць з командою прикриття, що обстрілювала плацдарм «Юта», командирів німецьких танкових дивізій Ервіна Роммеля та Ганса фон Люка, які знищили французьку армію трохи більше як за три тижні, до Двайта Айзенгавера, який зібрав ефективну групу головнокомандувачів, налаштованих завдати поразки Вермахту, людей, які визначали перебіг подій. Ми спробували назвати та змалювати тих, хто ухвалював рішення, які змінили перебіг війни. І хоча ми не писали воєнну історію маленької людини, все ж не оминули увагою сотні тисяч озброєних людей, які винесли на своїх плечах тягар ухвалених рішень.

Наскільки це було можливим, ми включили до нашої книги дослідження експертів, які стали доступними протягом останніх тридцяти років у повному аналізі війни. Розкриття таємної інформації системи «Ультра» британської розвідки на початку 1970-х та її оперативного використання лише нещодавно посіло належне місце поряд з іншими чинниками, що сприяли перемозі Союзників. Часткове відкриття радянських архівів після розпаду Радянського Союзу змінило уявлення Заходу про війну на Східному фронті, події якої

тривалий час подавалися з німецької перспективи. Як студенти та викладачі
воєнної історії переважно в повоєнний період і як ветерани, що скористалися
своїм скромним воєнним досвідом, ми сподіваємося, що написали таку істо-
рію Другої світової, яка належно оцінює всю складність і значення тієї війни.
Принаймні такою була наша мета.

Вільямсон Мюррей
Еллан Р. Міллет

1

Витоки катастрофи

У серпні 1939 року високо в Баварських Альпах кілька німців, спостерігали видовищну картину полярного сьйва, що залило край неба на півночі миготливим криваво-червоним світлом. Один з них написав потім у своїх спогадах, що «останню дію *Götterdämmerung* («Загибелі богів»)² не можна було оформити краще». Інший, задумливий Адольф Гітлер, зауважив ад'ютантові: «Нагадує море крові. Цього разу насильства не оминуть»³. Гітлер, творець і виконавець майбутньої катастрофи, чудово знав, про що казав, він готовий був розв'язати нову жажливу війну, спершу в Європі, а згодом – у всьому світі. Чому Європа знову скотилася до бойових сутичок лише через чверть століття після початку Першої світової війни – зіткнення народів, що повалило імперії та знищило ціле покоління? Справді, це сумна історія про несправджені надії та темні прагнення.

Війна, що її Гітлер мав невдовзі розпочати, додала нового виміру до холодного, похмурого світу держав і влади, поєднавши технології ХХ століття з ідейною брутальністю Французької революції. Катастрофа 1918 року, безперечно, означила можливі перспективи. Але демократичні країни віддали перевагу забуттю суворой науки тієї війни у зручній впевненості, що то була просто жахлива помилка, що належна доза поміркованості – Ліга Націй разом із пацифістськими настроями – зможе зберегти світ для демократії. Натомість мир 1919 року було порушено, бо країни-союзниці, які мали б його обстоювати, не зробили цього, а переможені держави не збиралися дотримуватися мирних угод. Сполучені Штати Америки, втомившись від негараздів Європи, просто відсторонилися, так само вчинила, наскільки їй дозволяло географічне розташування, й Велика Британія. І тільки Франція, що почувалася вразливою на континенті, намагалася зберегти мир.

Спершу німці мріяли скасувати Версальський мирний договір, пункти якого закріплювали їхнє приниження. Італія, а згодом і Японія, розчаровані своєю часткою воєнних трофеїв, мало зважали на дотримання порядку, встановленого після Першої світової війни, а революціонери в Росії були зосереджені на тому, щоб взяти гору у внутрішній громадянській війні й утвердити соціалістичний порядок у новій державі. Уже в момент підписання угоди про перемир'я були закладені передумови для руйнування миру; непереконливе завершення Першої світової війни, коли німецьке військо все ще перебувало

² *Götterdämmerung* («Загибель богів») – опера на три дії з прологом німецького композитора Ріхарда Вагнера, написана в період 1871–1874 рр. в Мюнхені. Музична драма завершує цикл із 4-х опер «Перстень Нібелунгів». Уперше оперу була зіграна на Байройтському фестивалі 1876 р. – *Прим. наук. ред.*

³ Albert Speer, *Inside the Third Reich* (New York, 1970), p. 162.

3

Німецькі плани 1939–1940

Навесні 1939 року Гітлер зібрав військову організацію та старших генералів, з якими він збирався розв'язати Другу світову війну. На початку 1938-го, після справи Бломберга–Фріча³⁵, він замість колишнього Військового міністерства створив особистий штаб. Нова організація отримала поважну назву – *Oberkommando der Wehrmacht* (ОКВ, або Верховне командування Вермахту), керувати якою було призначено до безтями відданого Гітлеру генерала Вільгельма Кейтеля. При цьому ОКВ не виконувало командних функцій і не надавало жодних директив збройним силам без вказівок Гітлера. Таким чином, у структурі військового командування Німеччини не було генерального штабу, відповідального за стратегію та координацію дій різних видів збройних сил – стан справ, що узгоджувався з бажаннями Гітлера та настроями військ.

По суті, тільки Гітлер міг визначити стратегію й дати керівні вказівки щодо ширшого плану, в рамках якого мали здійснюватися військові операції трьох родів військ. Тобто фюреру безпосередньо підпорядковувалися *Oberkommando des Heeres* (ОКГ, або Верховне командування сухопутних військ), *Oberkommando der Kriegsmarine* (ОКМ, або Верховне командування військово-морського флоту) і *Oberkommando der Luftwaffe* (ОКЛ, або Верховне командування військово-повітряних сил). Три керівники збройних сил – генерал-полковник Вальтер фон Браухіч, головнокомандувач Сухопутних військ Вермахту; адмірал Ерх Редер, головнокомандувач ВМС Третього Райху і фельдМаршалл Герман Герінг, головнокомандувач Люфтваффе – ревно обстоювали свої права, не виказуючи особливого бажання до співпраці.

Головними збройними силами залишалися сухопутні війська. Браухіч вважав себе солдатським лідером і щиро тішився, відвідуючи бойові підрозділи. Гітлер на той час тримав його вже міцно в руках: фюрер викупив його з нещасливого шлюбу і надав фінансову підтримку, щоб дати можливість узяти новий шлюб із затятою нацисткою. У кількох рідкісних випадках, коли він сперечався зі своїм господарем, це закінчувалося, як правило, цілковитою капітуляцією перед гнівом фюрера. Начальник Генерального штабу Сухопутних військ Третього Райху, генерал Франц Гальдер, педантичний баварський католик, після війни чимало розповідав про те, як він опирався нацистському режиму,

³⁵ Генерал-фельдМаршалла, міністра імперської оборони Вернера фон Бломберга почали організовано цькувати за шлюб, що суперечив нормам націонал-соціалістичної моралі, а генерал-полковника, командувача сухопутних сил Вернера фон Фріча звинуватили в гомосексуалізмі, внаслідок чого обидва були змушені залишити свої посади. Ця інтрига стала можливою тому, що Гітлер, який прагнув тотального контролю за збройними силами заради реалізації своїх геополітичних намірів, був не задоволений поглядами обох цих офіцерів. – *Прим. наук. ред.*

10.

Битва за Атлантику, 1939–1943

У середині березня 1943 року Битва за Атлантику досягла свого апогею. Три великі конвої, два швидкі та один повільний, перетинали Центральну Атлантику, рухаючись до Британії. Загалом 28 кораблів супроводу були залучені на тому чи іншому етапі до охорони цих конвоїв. Повільний конвой (SC 122, 60 торгових суден) успішно обійшов патрульний кордон німецьких підводних човнів. Але два швидкі конвої (HX 229, 40 торгових суден і HX 229A, 38 торгових суден) йшли впритул до SC 122, оскільки їхні супроводжувальні кораблі не могли поповнити запасу пального під час шторму. Уникнувши патруля підводних човнів завдяки секретним розвідданим, HX 229 випадково наштовхнувся на човен (U-653), що повертався на базу через пошкоджений двигун. Отримавши інформацію про місце перебування швидкого конвою, командування підводного флоту Крігсмаріне зосередило десять човнів для атаки виявленого ними повільного конвою SC 122.

Жахливої ночі серед вибухів торпед, розривів освітлювальних снарядів, рятувальних човнів, розкиданих по морю, і розбитих суден, що потопали, знесилені кораблі ескорту відчайдушно намагалися вплинути на ситуацію, що дедалі погіршувалася. Але не змогли. Майже безперешкодно німецькі підводні човни підходили до конвою і відходили, гатячи по вантажних суднах і кораблях супроводу. Вони потопили сім вантажних суден. Більше того, близька відстань між конвоями – SC 122 йшов лише на відстані 150 миль (240 км) попереду HX 229 – дала підводним човнам змогу атакувати наступний конвой. Підводний човен U-338, що поспішав приєднатися до атаки на конвой HX 229, наштовхнувся на SC 122 і менше ніж за десять хвилин випустив п'ять торпед, потопивши чотири судна. Тільки авіація далекої дії, що підлетіла з Північної Ірландії, запобігла цілковитій катастрофі. У бою, що тривав три дні, підводні човни потопили 21 із 90 торгових суден у трьох конвоях. На 20 березня вони сплюндрували вже понад півмільйона тонн вантажів Союзників. Різкий запах мазуту, гуркіт вибухів торпед і тріск кораблів, що розламуються, жах в очах врятованих моряків торгового флоту увиразнювали розмір катастрофи. Якби німецькі підводні човни розвинули свій успіх, вони б підірвали дух моряків торгового флоту і зупинили конвої через Північну Атлантику. Але їм це не вдалося зробити, внаслідок чого Союзники здобули найважливішу перемогу в Другій світовій війні, адже без цієї морської перемоги під загрозою опинилися б і спільне стратегічне бомбардування, і наступ у Європі, і постачання Східного фронту за ленд-лізом.

Під похмурим небом Північної Атлантики конвої Союзників рухалися назустріч безжальному ворогу, а моряки вистоювали нескінченні години на хит-

ких палубах під дощем, снігом чи сльотою, пильнуючи в очікуванні нападу і молячись, щоб його не сталося. Від успіху чи невдачі їхньої справи залежало, чи зможуть Англія й Америка повернути свій промисловий та військовий вплив на європейський континент. Битва за Атлантику тривала від 3 вересня 1939 року до завершення війни в Європі. Вона вимагала великих промислових ресурсів, використання сучасних технологій і активної допомоги розвідки у вирішальні періоди битви. Зрештою, перемога у Битві за Атлантику повернула Союзникам те, на що вони заслужили за свої зусилля, й коштувала Німеччині великих втрат.

Початок війни

На початку воєнних дій у вересні 1939 року слабкість німецького військово-морського флоту (що складався лише з двох бойових крейсерів) змусила повернутися до боротьби проти британського торгового судноплавства, яку німецькі підводні човни вели під час Першої світової війни. Але й у цьому плані Німеччина не була готовою. Німецькі підводники не врахували багатьох ширших оперативних проблем, пов'язаних з кампанією проти комунікацій Союзників. Маючи невеликі, але елітарні підводні сили, вони застосовували новий тактичний прийом, що об'єднував підводні човни у групи («вовчі зграї») для нападу на союзницькі конвої. Проте малі розміри підводних човнів (750 тонн), відсутність ефективної військово-морської розвідки та загальна технічна відсталість поставили під сумнів можливості підводного флоту здійснювати тривалі кампанії.

Наприкінці серпня 1939 року Крігсмаріне перемістило свої підводні човни в Атлантику й кинуло в бій надводні рейдери та бойові кораблі проти британських торгових суден. Потоплення «кишенькового лінкору» «Адмірал граф Шпее» (ушлявленого важкого крейсера водотоннажністю близько 10 000 тонн, озброєного одинадцятьма гарматами) біля Монтевідео в грудні 1939-го виявило серйозні проблеми стратегії адмірала Еріха Редера щодо використання великих бойових кораблів для економічної війни. Редер став останнім адміралом лінійного флоту. В довоєнний період він відкинув авіаносці як щось зайве, недооцінив можливості підводних човнів і спрямував Крігсмаріне на ведення надводної війни проти британських комунікацій. Але Друга світова війна вибухнула набагато раніше, ніж був готовий його флот. 3 вересня він розпачливо занотував: «Сьогодні почалася війна проти Англії та Франції... Зрозуміло, що флот аж ніяк не встигне бути належно обладнаним на осінь 1939-го року, щоб почати широку війну проти Англії... Надводні морські сили... досі є нечисельними та слабкими порівняно з Британським флотом... можуть лише довести, що вміють гідно вмирати»¹⁸⁰. Запровадивши залізну дисципліну,

¹⁸⁰ ОКМ, Berlin, 3.9.39, "Gedanken des Oberbefehlshabers der Kriegsmarine zum Kriegsausbruch," NARS T-1022/2238/PG33525.

16.

Завершення війни в Європі, 1944–1945

Під кінець літа 1944 року в перемозі над Третім Райхом не було сумнівів. У Союзників питанням було не «якщо», а «коли». Протягом якогось короткого часу, наприкінці серпня – початку вересня нацистський режим, обкладений з усіх боків, був на межі поразки. Однак втримався. Попри, здавалося, безнадійне становище, під безперестанним тиском Союзників, німці оборонялися з похмурою брутальністю й відвертим фанатизмом, розуміючи, що в разі поразки мусять відповідати за злочини, добре відомі й цивільному населенню, і військовим. Щодня, поки тривала війна, гинули десятки тисяч – у концтаборах, на фронті, стаючи жертвами військових операцій, у німецьких містах, які бомбила авіація Союзників.

Не менш важливим питанням для Союзників було те, як військові операції останніх днів війни можуть змінити конфігурацію повоєнного світу. Сталін, зокрема, спланував радянські воєнні кампанії так, щоб здобути політичний контроль над Східною Європою та Балканами. Його метою було не завершити війну якомога швидше, а, радше, забезпечити фізичний контроль Червоної армії над цими територіями, що, як він вважав, перебуватимуть у сфері його інтересів після завершення змагань.

Радянські наступи влітку та восени

Протягом двох років боротьба на Східному фронті точилася на південно-му фланзі, на півночі радянські війська змогли зрештою відкинути німців від Ленінграда лише взимку 1943–1944 років. А в центрі німці зберігали контроль над більшою частиною білоруської території, захопленої ще 1941 року. Радянське командування було налаштоване виправити такий стан справ. Однак великий наступ проти групи армій «Центр» був лише одним із п'яти запланованих Ставкою Верховного Командування наступів на літо та осінь 1944 року; ширшою метою цих кампаній було просунути радянські війська далі на Балкани й розмістити їх для знищення ворогів у Центральній Європі.

Перший удар Радянський Союз завдав Фінляндії 10 червня 1944 року. Радянські війська мали величезну перевагу в чисельності й техніці – майже півмільйона вояків та 10 000 артилерійських гармат і мінометів проти фінського війська кількістю 268 000 бійців і менше 2000 гармат. Враховуючи попередній досвід війни з фінами, радянське командування не ризикувало. І хоча маскування не змогло обдурити фінську розвідку, фінське верховне командування зневажило цими попередженнями. 21-ша і 23-тя радянські армії завдали удару північніше Ленінграда в напрямку Вііпурі (Виборга) і майже відразу

Додаток 3 ОЗБРОЄННЯ

Арсенали зброї, які воюючі сторони Другої світової використали одна проти одної, підняли на новий рівень летальність воєнних дій. Хоча більшість типів зброї з'явилися під час Першої світової війни – чи навіть раніше – арсенали 1937–1945 рр. зробили бої між звичайними арміями більш смертоносними (хоч і не більш ефективними), ніж раніше, а внаслідок розвитку повітряного озброєння стали нищівними напади на цивільне населення в містах. Більшість руйнувань часів війни спричинили хмари куль, снарядів і бомб, «прицільність» яких була дуже умовною. Характерною ознакою бойових дій Другої світової війни була «зона вогню» – потік кулеметних куль чи тонн фугасних бомб з бомбардувальників В-29. Промислове, масове, конвеєрне виробництво зброї уможливило такі вогняні зливи. Використання ядерної енергії в руйнівних цілях країнами обох коаліцій означило новий шлях спрямування передових досліджень і технологій на розробку зброї. Зважаючи на технічні обмеження 1940-х років, брак часу на навчання учасників, надмірну величину і складність збройних сил, потребу в зброї масового виробництва, воюючі сторони не могли просунутися далеко в новітніх технологіях. Одна країна, яка це зробила – нацистська Німеччина, – програла війну.

Так чи інакше, збройні сили Другої світової війни зробили перші кроки щодо поліпшення точності та ефективності зброї переважно завдяки електромагнітним технологіям. Вочевидь, єдиним найбільш убивчим засобом у сухопутній війні була артилерія і команда передових спостерігачів – групи солдатів, озброєних біноклями, компасами, надійними мапами й – головне – діючими раціями. Такі команди – присутні в тій чи тій формі в усіх арміях – могли викликати вогонь цілих батальйонів артилерії, швидко коригувати й регулювати купність обстрілів, знищуючи солдатів і всі види військової техніки, за винятком важких танків і протитанкових самохідних гармат. Часто піхотні роти (зокрема, англо-американські підрозділи в Європі в 1944–1945 рр.) діяли так, ніби їхньою метою було не «зближення і знищення ворога», а захист саме передових спостерігачів, коли вони виконували свою роботу.

У повітряній і морській війні найбільшим прогресом став радар (радіохвильове виявлення та ранжування – *radio detection and ranging*), який випромінював радіохвилі у повітря на визначену відстань і висоту, з визначеною швидкістю і потім реєстрував їх «повернення», коли хвилі наштовхувалися на тверді об'єкти й віддзеркалювалися. Підводною версією був гідролокатор чи **сонар (звукове виявлення і ранжування – *sound navigation and ranging*)**, або «асдик», за британською термінологією (ASDIC), що випромінював ультразвукові хвилі на встановлені діапазон і глибину. Оператор, який використовував